

Ondřej Sikora – Jakub

Sirovátka (vyd.)

LÉVINAS

V KONFRONTACI

Praha (Oikúmené) 2019, 279 str.

Emmanuel Lévinas sehrál v českém filosofickém myšlení důležitou roli zvláště v devadesátých letech. Patřil k těm filosofickým jménům, kterých náhle bylo všude plno. Vynořila se z filosofického undergroundu spolu s lidmi, kteří se jim věnovali (zvl. Jan Sokol nebo Miroslav Petříček). Není proto divu, že Lévinasově myšlení byla v české komunitě věnována velká pozornost, kterou lze dokumentovat již dříve vyšlými sborníky s rozsáhlým spektrem různých studií (jedná se o knihu *Emmanuel Lévinas. Filosofie a výchova*, vydanou Josefem Kružikem a Karlem Novotným, kde převažují texty československých autorů, nebo sborník *Za hranicemi tváře. Levinas a socialita*, vydaný Janem Bierhanzlem a Karlem Novotným).¹ Ačkoli české prostředí na zásadní lévinasovskou monografii stále ještě čeká, vstupuje recenzovaná publikace do prostředí, které je připravené a poučené. Takové prostředí však zároveň může být i velmi konzervativní, udržující zavedený výklad příslušného myslitele. Recenzovaná publikace se proto snaží revitalizovat Lévinasovo

dílo jako výzvu myšlení, v souladu s tím, jak on sám své dílo často formuloval. O podobnou rekontextualizaci ostatně usilovalo již výše zmíněné speciální číslo *Filosofického časopisu* připravené Janem Bierhanzlem a Karlem Novotným, které toho dosahovalo především politickým čtením Lévinase spojeným s tématem sociality.

Recenzovaná kniha postupuje jinak, nehledá aktuálnější téma, které by mohlo sledované myšlení rekontextualizovat, nýbrž činí úkrok od koncentrace na Lévinase samotného a zaměřuje se na skutečné či jen možné konfrontace, v nichž jeho myšlení stojí. Odtud i název *Lévinas v konfrontaci*. Editoři svazku, Ondřej Sikora a Jakub Sirovátka, tuto strategii čtení Lévinase vysvětlují v krátké předmluvě. Za primární důvod sledování lévinasovských konfrontací uvádějí to, že samotný Lévinas koncipoval své dílo jako „zásadní polemiku s evropskou filosofickou tradicí“ (7).² Z toho pak vyvozují dvojí. Knihu za prvé nelze číst jako historickou, ale spíše systematickou. Implicitně, avšak nerozvinutě tu tedy zaznívá teze, že konfrontace mohou zakládat specifický typ filosofické systematiky. Za druhé, fakt polemiky s celou tradicí evropské filosofie umožňuje začlenit i kapitoly věnované konfrontacím, které se neodehrály osobně, ale jen v rámci interpretace textů z jiné doby; jde o polemiky s Kantem, Hegelem a Kierkegaardem. Tyto zřejmě důsled-

¹ *Emmanuel Lévinas. Filosofie a výchova*, vyd. J. Kružík – K. Novotný, Praha 2006; *Za hranicemi tváře. Levinas a socialita (Mimořádné číslo Filosofického časopisu 2/2014)*, vyd. J. Bierhanzl – K. Novotný, Praha 2014.

² Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzované knihy.

ky zaměření na Lévinase jako polemického filosofa pak ještě doplňuje rozhodnutí začleňovat i jeho současníky, s nimiž sice do konfrontací přímo nevstupoval, ale společné téma umožňuje takové konfrontace interpretačně inscenovat – např. s Adornem, Sartrem, Patočkou a Butlerovou.

Než přejdu ke krátkému přehledu jednotlivých kapitol, rád bych se zastavil u zmíněných editorských kroků a snažil se jim rozumět jako filosofickým rozhodnutím. Strategie sledování konfrontací bezesporu dodává knize na myšlenkové svěžesti a čtivosti; editorsky jde o výbornou strategii, která je v předmluvě i dostatečně zdůvodněná. Ovšem filosofická a metodologická reflexe interpretačních strategií v příliš krátké předmluvě chybí. Jde přitom o závažné otázky, které se dotýkají nejen základních rysů Lévinasova myšlení, ale i povahy filosofické interpretace, pokud nechce být jen školskou. Za důležité považuji zvláště následující otázky: Jaký je rozdíl mezi polemikou a interpretační konfrontací? Vytvářejí tyto konfrontace jiné filosofické styly a potažmo i metody? Zakládají interpretační konfrontace specifický typ filosofické systematiky? Na základě jakých pravidel lze inscenovat interpretační konfrontaci, která fakticky neproběhla? Je každá interpretační konfrontace nutně inscenovaná (tedy i ta, která je jinak dobře dokumentována v primární literatuře)? Jaká je temporalita interpretačních konfrontací? Jak souvisí interpretační konfrontace s rekontextualizací sledovaného filosofického myšlení? Jaký je metodologický rozdíl mezi konfrontací a komparací? Podobných otázek lze formulovat jistě mnoho a není nutné

je všechny zodpovídat. Chci jimi jen doložit to, že předmluvě, podle mého, chybí metodologická část, která by ještě více pomohla vnímat svazek jako celek (to se zvláště týká souvislosti komparace a rekontextualizace a rozdílu mezi konfrontací a komparací). Tím však nechci tvrdit, že kniha působí nesourodě. Naopak, editorům se podařilo svazek sestavit celistvě a dobře seřadit jednotlivé kapitoly. Vlastně tu ze mne mluví jen filosofická zvědavost, větrící téma, které nebylo rozvinuto. (Koneckonců i termín „interpretační konfrontace“ vnáším do debaty já v rámci této recenze. Zdá se mi totiž, že vystihuje metodologický dosah konfrontací – ať již inscenovaných, nebo ne.)

Projděme nyní stručně jednotlivé kapitoly, jednotlivé interpretační konfrontace, s cílem především podat informaci o obsahu recenzované knihy. Záměrně se vyhýbám kritice jednotlivých kapitol, protože recenzi zaměřuji na knihu jako celek.

Ondřej Sikora knihu otevírá první inscenovanou konfrontací mezi Lévinasem a Kantem. Ta se týká samotného jádra lévinasovské etiky, jejího zakotvení v heteronomní metafyzice a odmítnutí autonomního původu etiky. Autor v průběhu detailního (k Lévinasovi velmi kritického) rozboru nakonec ukazuje, že obě pozice nestojí proti sobě, ale přibližují se z opačných stanovisek témuž, a sice „graduující dialogické existenci“, která je principiálně vztažená spíše k autonomnímu východisku etiky (32).

Kapitola Terezy Matějčkové obhajuje Hegela z Lévinasova nařčení, že jeho filosofie je „alergická“ na Jiné, které zatahuje do totalizující dialek-

tiky Stejného. Matějčková dobře upozorňuje na to, že pro Hegela, stejně jako Lévinase, není vztah k Jinému poznávacím, nýbrž praktickým či etickým vztahem. To dokumentuje i na paralelách mezi Hegelovým odmítnutím Fichtova absolutního Já a Lévinasovou kritikou Husserlovy fenomenologie.

Konfrontaci Lévinase s Kierkegaardem zahajuje Petr Vaškovice konstatováním jejich blízkosti: oba spolu souhlasí v tom, že přístup k „fundamentálním kategoriím skutečnosti“ není pouze racionální či bezprostřední (55). Jenže Kierkegaardův přístup v Lévinasově čtení absolutizuje Jiné v podobě Boha do individuálního lidského nitra a stává se tak principiálně násilným, protože „mé“ nitro staví nad druhého. Vaškovice pak interpretační konfrontaci s touto kritikou staví na dvojím, Kierkegaardově a Lévinasově, čtení abrahamovské situace na hoře Moria. Výsledná obhajoba Kierkegaardova je motivována především tím, že Lévinas vychází ze zavádějící existencialistické interpretace kierkegaardovského myšlení.

Na bázi konfrontace Lévinase s Buberem staví Jakub Sirovátka detailní porovnání symetrického a asymetrického vztahu mne a druhého, který vystupuje buď jako Ty, nebo jako radikálně Jiný. K tomu doplňuje výklad konsekvencí této vztahové dichotomie pro pojetí Boha, jehož transcendence nabývá buď podoby věčného Ty, nebo u Lévinase „Onosti“ (Illéité). Etická asymetrie podle Sirovátky umožňuje lepší filosofický výklad faktu, že „chci dobro pro druhého a dávám mu přednost před svými potřebami“ (95).

Daniele De Santis koncipoval kapitolu o Lévinasově vztahu k Husserlovi

nikoli jako konfrontaci, ale jako studii toho, co Lévinas z Husserla kriticky čerpal a kam nakonec, díky postupně se distancujícímu čtení, Husserlovu fenomenologii situoval. Chybí tu tedy rekonstrukce možné Husserlovy reakce na lévinasovské čtení. Studie nicméně nabízí cenný výklad toho, jak Lévinas považuje napětí mezi racionálníou smyslu (Sinn) a racionálníou bytí (Sein) za zakládající faktor husserlovské fenomenologie (113).

Ladislav Benyovszky rozehrává konfrontaci s Heideggerem od Lévinasova rozlišení metafyziky a ontologie a od tvrzení, že první předchází druhé. Po krátkém shrnutí Lévinasovy kritiky Heideggerovy ontologie jako součásti filosofické tradice převládající Jiné na Stejném nabízí Benyovszky poučené čtení Heideggerova *Vom Wesen des Grundes*, aby ukázal, že „[v]e fundamentální ontologii má Lévinas mnohem bližšího ‚spojence‘, než chce vidět“ (132).

Ondřej Švec nejprve upozorňuje na blízkost Lévinase se Sartrem, která se projevuje v tom, jak oba kriticky rozvíjejí impulsy husserlovské fenomenologie. Ani jednoho z nich nezajímá empatie jako otázka vztahu k obsahu myslí druhého, ale setkání s druhým chápou performativně, jako „událost, kterou jsem zasažen a která proměňuje původní naivitu já“ (136). Až v této scénografii je pak inscenována konfrontace Sartra a Lévinase, která se týká rozdílu mezi pojmáním druhého v kontextu pohledu (Sartre) či promluvy (Lévinas) a souvisejících odlišných artikulací svobody v rámci vztahu k druhému.

Konfrontace Lévinase s Merleau-Pontym, podaná Jakubem Čapkem,

mistrně přezkoumává, zda vůbec existuje „nějaká zajištěná oblast ‚Stejněho‘ (vnitřku, imanence)“ (173). Čapek pečlivě odlišuje Lévinase jako myslitele „vnější jinakosti“ a Merleau-Pontyho jako filosofa „vnitřní jinakosti“, čímž vlastně aplikuje fenomenologické zneplatnění přísného rozlišení mezi interioritou a exterioritou. Merleau-Pontyho fenomenologická pozice nevidí jinakost jen v transcenci radikálně Jiného, nýbrž i ve všem, co se týká mého prožívání, které tak lze chápat jako hledání či snahu zorientovat se v tom, co je obvykle nepřehledné (172). Taková pozice pak dává etice výrazně transformativní povahu (169).

Kapitola, kterou napsal Miroslav Petříček, sleduje spojující i rozdělující motivy v myšlení Lévinase a Derridy. Záměrně se přitom vyhýbá zjednodušujícímu odlišení dekonstrukce jako filosofického pohybu uvnitř sféry textu či psaní od lévinasovské „metafyziky, která je etikou“ (176). Velká pozornost je pak věnována pojmu „stopy“, na němž Petříček vykazuje Derridovu blízkost lévinasovské inspiraci.

Text od Marie Větrovcové porovnává dílo Patočky a Lévinase a soustředí se spíše na sblížující témata – transcenci Druhého, tělesnost, svobodu – bez potřeby inscenovat nějakou zásadnější konfrontaci.

Zuzana Býmová naopak konfrontační linii vedoucí mezi dvěma přáteli, Lévinasem a Blanchotem, rýsuje velmi důsledně. Plasticky popisuje nikoli osobní, ale myslitelské konfrontace vycházející z odlišného situování termínu „il y a“ vyjadřujícího anonymní bytí, který jinak oba sdíleli. Býmová si podrobně všimá toho, jak tento

koncept odlišně strukturuje myšlení v ontologii (Lévinas) a v literární teorii (Blanchot).

Hynek Kaplan inscenuje konfrontaci dvou současníků, kteří se ale nepotkali a příliš nesledovali, Adorna a Lévinase, kolem jejich tematické blízkosti co se týče kritiky totalitního myšlení a metodologické odlišnosti (racionalita inspirovaná osvícenstvím u Adorna vedle Lévinase směřujícího k „iracionalitě“). Kaplan podtrhuje důležitost lévinasovského konceptu sociality.

V pozoruhodné závěrečné kapitole inscenuje Jan Bierhanzl setkání Lévinase s Judith Butlerovou, která lévinasovské motivy posouvá do politických kontextů. Bierhanzl si nad inscenovanou konfrontaci klade především otázku: „[J]aké jsou politické možnosti Lévinasovy etiky, které Lévinas sice otevřel, ale sám nikdy nenaplnil?“ (246). Odpověď vedená Butlerovou pak ukazuje, že naše setkání s tváří Druhého se vždy odehrává v nějakých sociálních a politických rámcích a že „bez určitého chápání těchto rámců subjekt není schopen na apel tváře adekvátně reagovat“ (248). Bierhanzl dále upozorňuje na posun od asymetrie k etické reciprocitě a na další transformované lévinasovské motivy: sociální ontologii těla, politiku nenásilí a shromáždění nezajištěných.

Závěrem lze konstatovat, že kniha nabízí velmi promyšlené a filosoficky mimořádně kvalitní kapitoly a že jako celek nabízí čtenářům pronikavý vhled do lévinasovského myšlení. A to přesto (či naopak díky tomu), že nejde striktně o sekundární literaturu. Zvolený ediční přístup myslitelských konfrontací vede k tomu, že v popředí

zájmu je vždy nějaké téma, záležitost myšlení, a nikoli jen exegese nauky či historie filosofie. Mezi jednotlivými kapitolami jsou sice rozdíly v tom, jak k lévinasovské konfrontaci přistupují: od spíše komparativních kapitol (kterým nakonec jde o koncepce sledovaných autorů) až ke skutečným konfrontacím (zaměřeným na téma a napětí v jeho různých artikulacích). Jako celek však publikace naplňuje očekávání vyjádřená svým názvem *Lévinas v konfrontaci*.

Výše jsem již konstatoval, že by bylo zajímavé interpretační metodu filosofických konfrontací více vysvětlit v nějaké delší předmluvě či úvodní kapitole. My jsme zvyklí spojovat různé typy disputací spíše s obdobím scholastiky, avšak současná filosofie, kontinentální i analytická, na myslitel-

ských konfrontacích stojí také – a bylo by zajímavé to metodologicky reflektovat, třeba právě na lévinasovské bázi. Za jiný drobný nedostatek pak považují to, že knize na závěr chybí přehled krátkých medailónků zúčastněných autorek a autorů. Ti jsou sice většinou známí, nicméně jejich souhrnný přehled by nejen dodržel formální náležitosti formátu kolektivní monografie, ale mohl by sloužit i jako pěkný dokument o určité fázi v dějinách české filosofie. Editoři publikace, Ondřej Sikora a Jakub Sirovátka, však rozhodně odvedli výbornou koncepční práci a české prostředí jim vděčí za vynikající knihu, kterou lze jen doporučit všem zájemcům o současnou kontinentální filosofii.

Martin Nitsche